

Legal statutes were developed, approved by Emperor Alexander II on November 20, 1864. At the same time he signed a decree to bring legal regulations to the public. In imperial decree there was stated that the task of judicial reform is to «set the court faster, equal for all persons, bring judicial power to some level of its appropriate autonomy».

Any case could be transferred to arbitration, except: 1) cases concerning the benefit of minors; 2) cases related to the interests of state-owned enterprises; 3) rights in some way related to the fact of committing a criminal act or offense (Art. 1368).

Civil procedural law on the Ukrainian lands was characterized with a high level of elaboration. From the standpoint of analysis of some institutions of civil procedural protection of civil rights and interests the code was elaborated at a high level, not worse than the protection provided by modern civil procedural institutions.

Keywords: Charter of civil procedure, legal proceeding, history of civil process, civil process on the Ukrainian lands

Схаб-Бучинська Т.Я.

ПЕРЕВАЖНІ ПРАВА ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ОБМЕЖЕНЬ ДОГОВІРНОЇ СВОБОДИ

УДК 347.44

Актуальність теми. Цивільний кодекс України прийнятий 16 січня 2003 року у статті 627 визначає, що сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Із положень згаданої статті випливає, що принципу договірної свободи властиві як нормативні обмеження, так і ті обмеження, які піддаються деяким позазаконним критеріям. Однак, перед нами постає проблема з'ясування співвідношення обмежень договірної свободи із різними правовими категоріями, серед яких виступають переважні права. Суть таких прав полягає у забезпеченні переваг при укладенні договору. Наприклад, у разі продажу частки у праві спільної часткової власності співвласник має переважне право перед іншими особами на її купівлю за ціною оголошеною для продажу, та на інших рівних умовах, крім випадку продажу з публічних торгів, або наймач, який належно виконує свої обов'язки за договором найму, після спливу строку

договору має переважне право перед іншими особами на укладення договору найму на новий строк. Тому ми виводимо на всезагальне обговорення питання: «Чи виступають переважні права одним із обмежень договірної свободи?». Для відповіді ми спробуємо з'ясувати співвідношення переважних прав із свободою договору.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі питання поставленої проблеми досліджувалися у працях таких науковців як І.Я. Бабецька, С.М. Бервено, В.В.Боднар, В.О. Горєв, А.В. Луць, Н.І. Майданик та інших вчених.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження співвідношення переважних прав із свободою договору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виходячи з етимологічного значення терміна «переважне право», зазначене право у цивільних правовідносинах можна визначити як особливе, виняткове право, що надається певним учасникам зазначених правовідносин.

Про переважні права згадується в ряді правових норм цивільного законодавства.

В ст. 29 Закону України від 28 лютого 1995 р. «Про інформаційні агентства» [1] йдеться про переважні права інформаційних агентств на використання засобів комунікації; в ст. 60 Закону України від 21 травня 1997 р. «Про місцеве самоврядування в Україні» [2] - про право сільських, селищних, міських, районних (в місті) рад на переважне придбання у комунальну власність деяких об'єктів; ст. 10 Закону України від 24 грудня 1993 р. «Про Національний архівний фонд та архівні установи» [3] - про переважне право держави на купівлю документа Національного архівного фонду за ціною, оголошеною для продажу тощо.

Дане право існує не лише при укладенні договорів купівлі-продажу, а й договорів оренди (гл. 58 ЦК України), комерційної концесії (гл. 76 ЦК України).

Свобода вибору контрагента за договором у земельному праві може обмежуватись встановленим на неї переважним правом купівлі. У разі встановлення переважного права купівлі в однієї особи виникає пріоритет над іншими щодо придбання земельної

ділянки, а це означає, що особа, яка бажає продати її, обмежується у виборі контрагента обов'язком продати цю земельну ділянку особі, яка наділена переважним правом.

Цікавою особливістю переважного права купівлі земельної ділянки в деяких ситуаціях є те, що воно надане фактично невідзначеному колу суб'єктів. Зокрема, ч. 2 ст. 130 Земельного кодексу України встановлює, що переважне право купівлі земельних ділянок сільськогосподарського призначення мають громадяни України, які постійно проживають на території відповідної місцевої ради, де здійснюється продаж земельної ділянки, а також відповідні органи місцевого самоврядування.

Наукове розуміння переважних прав не є однозначним.

В.П. Грибанов визначає їх як «такі, коли за всіх інших рівних умов перевага надається законом певній групі осіб, які мають певні особливі ознаки» [4, с. 139]. Деяку іншу думку висловлює С. Є. Нікольський, який під переважними правами розуміє права на захист майнових інтересів учасників цивільних правовідносин, прямо передбачених чинним законодавством [5, с. 914-915].

І.Я. Бабецька розуміє під переважним правом право на придбання певних видів благ, яке реалізується шляхом укладення сторонами договору чи при наявності певних обставин з пред'явленням права вимоги на укладення договору. Даним правом укладення договору наділяється особа, в якій за законом передбачено конкретне переважне право [6, с. 37-41].

Л. Ю. Леонова під переважними правами пропонує розуміти права, які надаються управленій особі тільки у прямо передбачених випадках, зміст, порядок здійснення та захист яких визначається виключно законом, а не волею сторін [7, с. 10].

На думку Т.В.Боднар, переважне право у цивільному праві України - це встановлене законом або договором суб'єктивне право учасника цивільних відносин на переважне перед іншими особами вчинення дій (правочинів), спрямованих на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [8, с. 119-125].

Як бачимо, думки вчених розходяться в однозначному розумінні юридичної природи переважних прав. В розрізі нашого дослідження для нас важливо з'ясувати співвідношення переваж-

них прав із свободою договору. На те, що переважні права чинять певний обмежувачий вплив на договірні відносини вказується рядом авторів.

Д. Є. Потяркін зазначає, що «будь-яке переважне право означає межі вільного укладення договору, і такі обмеження можуть бути запроваджені лише законом» [9, с. 54-55].

На думку М.В. Суботіної, під переважним правом слід розуміти надане законом спеціальним суб'єктам та обмежене прісичним строком зобов'язальне право переважно перед іншими особами при всіх інших рівних умовах вимагати укладання договору та отримання прав на майно, з приводу якого укладається договір, що відрізняється особливим порядком реалізації та наявністю спеціального засобу захисту у вигляді права вимагати переведення на себе прав та обов'язків за договором, укладеним з третьою особою, та (або) вимагати визнання за собою відповідного права на майно у випадку, коли договір з третьою особою виконаний, або суб'єктивне цивільне право на придбання певного майна в порядку універсального правонаступництва є переважним перед іншими спадкоємцями [10, с. 37].

Як зазначає В.О. Горєв: «коли законом одній особі (особам) надається перевага в укладенні певного договору, то обов'язково має бути особа (особи), інтереси якої ущемлюються задля забезпечення можливості реалізації такої переваги. Тому переважному праву на укладення договору однієї особи завжди кореспондує юридичний обов'язок іншої особи. Для правомочної особи він виступає в ролі правового засобу забезпечення можливості реалізації її переважного права на укладення договору, а для зобов'язаної особи – в ролі обмеження її свободи у виборі контрагента за договором» [11, с.111].

У всіх наведених випадках переважні права так чи інакше пов'язані з договором, а саме з вибором суб'єкта як сторони для укладення договору.

Чи виступають переважні права одним із обмежень договірної свободи? Для відповіді на це питання слід звернутися до ознак, які характерні всім обмеженням договірної свободи.

Ознаками обмежень договірної свободи є: спрямованість на утримання від здійснення певних дій однією стороною договору

та одночасне задоволення інтересів протилежної сторони договору чи суспільних інтересів в цілому; націленість на захист публічного порядку, суспільної моралі; закріплення в нормах права або в положеннях договору; зменшення обсягу свободи, прав; реалізація за допомогою обов'язків, заборон тощо.

Всі з вище перерахованих ознак в тій чи іншій мірі є притаманними також для переважних прав. Вони полягають в утриманні (забороні) здійснення певних дій однією стороною договору для задоволення можливості укладення договору іншою стороною договору. Переважні права можуть закріплюватися як в нормах закону, так і встановлюватися на розсуд сторін. Переважне право, надаючи перевагу одному суб'єкту, обмежує в свободі дій іншого.

Переважні права невіддільно пов'язані із встановленням певних обмежень по відношенню до деяких суб'єктів правовідносин. Таким чином, переважні права виступають обмежувачами договірної свободи.

Але переважні права мають і ряд своїх особливостей. Особливістю переважних прав у порівнянні з іншими обмеженнями договірної свободи є та, що обмежуючи договірну свободу одних, вони одночасно ставлять в краще положення інших суб'єктів, які користуються таким переважним правом. Таке надання переваги (привілею) не є характерним для інших видів обмежень свободи.

По-друге, більшість обмежень договірної свободи мають обов'язковий характер. У випадку їх наявності вони застосовуються до тих правовідносин, щодо яких вони встановлені. Ситуація з переважними правами дещо інша. Суб'єкт, який ними володіє, може ним скористатися, а може і не скористатися. Відповідно в одних випадках переважні права зумовляють обмеження свободи укладення договору, а в інших випадках ні. Переважне право не унеможлиблює укладення договору взагалі, а лише робить неможливим укладення договору між конкретними суб'єктами цивільних правовідносин.

Третя особливість полягає в тому, що укладення договору без врахування встановлених для такого договору обмежень призводить до визнання його недійсним. Наприклад, у випадку укладен-

ня попереднього договору купівлі-продажу квартири продавець не може продати цю нерухомість іншій особі окрім покупця за попереднім договором. У випадку укладення такого неправомірного правочину останній може бути визнаний недійсним. Стосовно ряду договорів, які укладаються з порушенням певних встановлених обмежень договірної свободи, передбачене встановлення їх нікчемності.

У випадку з укладенням договору без врахування переважних прав іншого співвласника нерухомого майна чи інших акціонерів (у випадку відчуження корпоративних прав) ситуація дещо інша.

Порушення права переважної купівлі акцій дозволяє носію переважного права застосовувати позов про переведення прав та обов'язків попри способи захисту цивільних прав та інтересів передбачені ст.16 ЦК України.

Відповідно до ч. 4 ст. 362 ЦК України у разі продажу частки у праві спільної часткової власності з порушенням переважного права купівлі співвласник може пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця.

У відповідності до п. 31 Постанови ВСУ «Про судову практику розгляду корпоративних спорів» продаж учасником частки (її частини) з порушенням переважного права купівлі інших учасників (частина друга статті 147 ЦК України, частина друга статті 53 Закону України «Про господарські товариства») не зумовлює недійсність такого правочину. У цьому разі будь-який учасник товариства має право пред'явити до суду позов про переведення на нього прав та обов'язків покупця за аналогією з нормою частини четвертої статті 362 ЦК України [12].

Заслуговує також на увагу постановою Верховного Суду України від 25 грудня 2007 р. у справі №48/153, в якій судова палата у господарських справах Верховного Суду України, розглянувши касаційну скаргу ВАТ «Інжинірінг» у справі за позовом ТОВ «Будсервіс» до ЗАТ «Пер Аарслефф-Інжинірінг», треті особи – ЗАТ «Гідроінжбуд», ТОВ «Полар-Інвест» про визнання недійсним договору купівлі-продажу цінних паперів, вказала на те, що «...ВАТ «Інжинірінг» є акціонером ЗАТ «Гідроінжбуд» і обрало способом захисту визнання свого переважного права на придбання акцій та

зміни правовідносин шляхом переведення на себе прав покупця акцій, які продані іншим акціонером. Вищий господарський суд України зазначеного не врахував і залишив без уваги, що позов про визнання недійсним договору купівлі-продажу акцій вчинений всупереч положенням ст. 13 ЦК України з метою порушення прав ВАТ «Інжинірінг» та їх захисту у законно обраний ним спосіб. Отже, визнання недійсним спірного договору купівлі-продажу цінних паперів позбавить господарський суд можливості захистити цивільне право скаржника способами, визначеними ст. 16 Цивільного кодексу України та перешкодить ВАТ «Інжинірінг» вільно, на власний розсуд розпорядитися належним йому цивільним правом та здійснити законний захист цього права...» [13].

Як бачимо, визнання недійсним договору не є типовим для договорів укладених з порушенням переважних прав. Найчастіше подається позов про переведення прав та обов'язків покупця за договором. Тобто у випадку укладення договору з порушенням переважних прав це не завжди призводить до визнання недійсним договору.

Як зазначає Н.І. Майданик, порушення права переважної купівлі породжує вимогу про переведення на привілейовану особу прав покупця, в результаті чого умови договору купівлі-продажу зберігають свою чинність, але змінюється суб'єктний склад договору. Отже, правовий наслідок порушення цього права полягає в можливості зміни осіб у зобов'язанні на підставі рішення суду [14, с. 849].

Висновки. Переважні права у порівнянні з іншими обмеженнями договірної свободи мають такі характерні ознаки:

- 1) обмеження договірної свободи одних суб'єктів одночасно зумовлює привілейоване становище інших у договірних правовідносинах;
- 2) мають обмежуючий характер лише у випадку їх реалізації їх уповноваженими особами;
- 3) не зумовлюють обов'язкового визнання недійсності (нікчемності) договору.

Таким чином, у випадку порушення цього права в ЦК України передбачені певні способи захисту. Так, можна в судовому

порядку вимагати переведення на позивача прав та обов'язків покупця за договором, у якому особа мала переважне право купівлі. Однак порушення цього права не дає підстав ставити питання щодо недійсності договору в цілому. Якщо особа, яка наділена правом переважної купівлі, протягом певного строку не реалізувала його, то строк дії цього права припиняється і знімаються обмеження щодо свободи вибору контрагента.

1. Про інформаційні агентства: Закон України від 28.02.1995 р. № 74/95-ВР [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80>
2. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 2280/97-ВР [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. - Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>
3. Про Національний архівний фонд та архівні установи: Закон України від 24.12.1993 р. № 3814-ХІІ [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. - Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3814-12>
4. Грибанов В.П. Здійснення і захист цивільних прав / В.П. Грибанов. – Вид. 2-е, стереотип. – М.: «Статут». – 411 с.
5. Никольский С. Е. Правовая природа преимущественных прав в гражданском праве / С. Е. Никольский // Научные труды Российской академии юридических наук. Вып. 4. [в 3 т.]. — М. : Юрист, 2004. — Том 1. — С. 914-915.
6. Бабецька І.Я. Правова природа переважних прав / І.Я. Бабецька // Форум права. - 2011. - №1. -С. 37-41.
7. Леонова Л. Ю. Преимущественные права в гражданском праве : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Леонова Людмила Юрьевна. — М., 2005. — 194 с.
8. Боднар Т.В. Виконання договірних зобов'язань у цивільному праві: монографія / Тетяна Валеріївна Боднар – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 272 с.
9. Потяркин Д. Е. Виды преимущественного права / Д. Е. Потяркин // Право и государство: теория и практика. — 2006. — № 3. — С. 52-55.
10. Субботин М.В. Преимущественные права в российском гражданском законодательстве : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / М.В. Субботин. – Москва: РГБ, 2007.— 200 с.

11. Горев В.О. Свобода договору як загальна засада цивільного законодавства України: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.03./ Горев Віктор Олександрович. - Х., 2007. - 203 с.
12. Про практику розгляду судами корпоративних спорів: постанова пленуму Верховного Суду України № 13 від 24.10.2008 року [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. - Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08>
13. Судова практика захисту права на придбання акцій. Юридичний журнал. - №3. - 2009 // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.vkp.ua/ua/publications/articles/sudova_praktika_zakhistuprava_na_pridbannya_aktisy/
14. Майданик Р.А. Аномалії в цивільному праві України / Р.А. Майданик. - К.: Юстиніан, 2007. - 912 с.

Схаб-Бучинська Т.Я. Переважні права як один із чинників обмежень договірної свободи.

У статті з'ясовано, що переважні права невіддільно пов'язані із встановленням певних обмежень по відношенню до деяких суб'єктів правовідносин. Однак, особа, яка ними володіє, може ним скористатися, а може і не скористатися. Відповідно в одних випадках переважні права зумовляють обмеження свободи укладення договору, а в інших випадках ні. Переважне право не унеможливає укладення договору взагалі, а лише робить неможливим укладення договору між конкретними суб'єктами цивільних правовідносин. Таким чином, переважні права виступають обмежувачами договірної свободи.

Ключові слова: свобода договору, обмеження договірної свободи, межа договірної свободи, переважне право.

Схаб-Бучинская Т.Я. Преимущественные права как один из факторов ограниченной договорной свободы.

В статье установлено, что преимущественные права неотделимо связаны с установлением определенных ограничений в отношении некоторых субъектов правоотношений. Однако, лицо, которое ими владеет, может им воспользоваться, а может и не воспользоваться. Соответственно в одних случаях преимущественные права обуславливают ограничение свободы заключения договора, а в других случаях нет. Преимущественное право не исключает заключения договора вообще, а только делает невозможным заключение договора между конкретными субъектами гражданских правоотношений. Таким образом, преимущественные права выступают ограничителями договорной свободы.

Ключевые слова: свобода договора, ограничения договорной свободы, предел договорной свободы, преимущественное право.

Skhab- Buchynska T. Preferred rights as the restriction factor of contractual freedom.

During the research it was found that the preferential rights are inseparably linked with the establishment of certain limitations with respect to certain legal

ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТАТЕЙ

entities. However, a person who possesses such rights, can use it or not at its own discretion. Accordingly, in some cases, preferential rights will result the restriction of freedom of contract, and in other cases will not. Preferential right only makes impossible the conclusion of the contract between specific subjects of civil relations. Thus, the preferential rights act as limiters of contractual freedom.

Keywords: freedom of contract, contractual restrictions of freedom, limit of the contractual freedom, preferential right.

Данилюк М.Б.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПІДСТАВИ ТА ПОРЯДОК ЛІКВІДАЦІЇ КОРПОРАТИВНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ФОНДІВ

УДК 347.191.6

Постановка проблеми. Інститут припинення (ліквідації) юридичної особи як суб'єкта цивільно-правових відносин має велике правове та соціально-економічне значення, оскільки вибуття суб'єкта із цивільних правовідносин є наслідком припинення цивільних прав та обов'язків останнього. З часу незалежності України, економічно-правові реформи, які в ній проводяться, істотно вплинули на розвиток інституту юридичної особи. Упродовж останніх років в Україні прийнято значну кількість нормативних актів, які визначають порядок припинення (ліквідації) окремих видів юридичних осіб приватного права. З огляду на це, ліквідація юридичних осіб приватного права, зокрема корпоративних інвестиційних фондів, є складним процесом, який потребує не лише детальної правової регламентації, а й ретельного вивчення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання ліквідації юридичних осіб приватного права традиційно розглядалися в контексті загальних положень про юридичні особи. Окремі проблеми, пов'язані із припиненням (ліквідацією) юридичних осіб приватного права, були предметом дослідження багатьох відомих вчених, а саме: В. І. Борисової, С. М. Братуся, В. А. Васильєвої, О.М. Вінник, О. В. Дзери, А. С. Довгерта, І. М. Кучеренко, О.Р. Кібенко, В. М. Кравчука, І. В. Спасибо-Фатеєвої, Є. О. Харитонова та інших. Однак, з'ясування теоретико-правових питань щодо припинення корпоративних інвестиційних фондів як юридичних